

**BİR SANATKÂRIN BİLİM ADAMI OLARAK PORTRESİ:
AHMET HAMDİ TANPINAR**

*Yunus BALCI**

ÖZET

Modern Türk Edebiyatı ve etrafındaki problemler düşünüldüğünde şüphesiz ilk akla gelen isimlerden birisi Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Öncelikle bir şair, romancı, hikâyeci olarak sanatkâr kimliğiyle karşımıza çıkan Tanpınar'ın en az bu sanat adamlığı kadar ön planda olan tarafı bir bilim adamı oluşudur. Tanpınar'ın inkâr edilmeyen bir tarafı da bu iki yönünün aynı nispette derinlikli bir dünya görüşü, hayal gücü ve bilgi birikimi zenginliğiyle dolu olmasıdır. Fakat her iki alan birlikte düşünüldüğünde Tanpınar öncelikle bir sanatkârdır. Bilim eseri sayılan ürünlerinde de bu tarafı hep önde olmuştur. Her iki tipteki eserlerinde ortak bir takım kaynaklar bulunmaktadır ki bunların başında Bergson ve Bachelard gelmektedir. Diğer taraftan gerek XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde ve gerek Yahya Kemal monografisinde gerekse makalelerinde bu isimler haricinde sanat, edebiyat, felsefe, sosyoloji, psikoloji, tarih, mitoloji gibi alanlara kadar giden oldukça zengin bir alt yapı vardır.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Hamdi Tanpınar, bilimsel eserler, kaynaklar

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yunusbalci@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

**A PORTRAIT OF THE ARTIST AS A SCIENTIST:
AHMET HAMDİ TANPINAR**

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar is a most known writer about problems of the modern Turkish literature. He has literary works like poems, novels, stories and scientific works like history of literature, monographic work and articles on literature. But he always behaves as an artist when he writes scientifically. His works have some common sources. Especially Bergson and Bachelard are two important thinkers for Tanpınar's works. But except them, Tanpınar's scientific works have very rich sources. He benefits from philosophical, sociological, psychological works as a literature researcher. We can see this rich substructure in his history of literature work XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, monographic work on Yahya Kemal Beyatlı and scientific articles.

Key Words: Ahmet Hamdi Tanpınar, scientific works, sources

1. Bir İnsan Olarak Ahmet Hamdi Tanpınar

Ahmet Hamdi Tanpınar, Ömer Faruk Akün'ün verdiği bilgilere göre 23 Haziran 1901'de İstanbul Şehzadebaşı'nda dünyaya gelir.¹ Babası, Abdülhamit ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde imparatorluğun çeşitli yerlerinde kadılık yapmış olan Batumlu Hüseyin Fikri Efendi, annesi ise Trabzonlu Kansızadeler ailesinden Nesime Bahriye Hanım'dır. Tanpınar, bu ailenin üç çocuğundan en küçüğüdür.

Tanpınar, babasının memur olması dolayısıyla sık sık şehir değiştirmelerine bağlı olarak okul değiştirmek zorunda kalır. İstanbul'da Ravza-i Maarif'te başladığı okul hayatı Sinop, Siirt ortaokullarında Vefa, Kerkük ve Antalya liselerinde devam eder. Bu sık yer değiştirmeler esnasında Musul'da annesi tifüze yakalana-

¹ Ömer Faruk Akün, "Ahmet Hamdi Tanpınar", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XII, Aralık 1962, s. 2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rak vefat eder. On dört, on beş yaşlarında iken annesini kaybetmiş olması Tanpınar üzerinde derin izler bırakır.²

Tanpınar 1919 yılında girdiği İstanbul Darülfünun Edebiyat bölümünden 1923'te mezun olur. Akabinde Erzurum'dan başlayarak Konya ve Ankara liselerinde edebiyat öğretmenliği yapar. 1930-32 arasında Gazi Terbiye Enstitüsü'nde de çalışır. 1933'te Ahmet Haşim'in vefatından sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde sanat tarihi hocalığına getirilir. 1934'te bunlara estetik ve mitoloji dersleri de eklenir. Bu arada Amerikan Koleji'nde Türk edebiyatı dersleri okutur.³

1939 yılında Tanzimat'ın yüzüncü yıl dönümünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı kürsüsü profesörlüğüne getirilir. 1942 ara seçimlerinde Maraş'tan milletvekili seçilir. 1946'da Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliğine getirilir. 1948'de tekrar Güzel Sanatlar Akademisi estetik hocalığına tayin edilir. Bir yıl sonra da yeniden Edebiyat Fakültesindeki Yeni Türk Edebiyatı profesörlüğüne getirilir ve vefatına kadar bu görevi devam eder. 1953 yılında Avrupa'ya gitme fırsatı bulur. Fransa'nın yanı sıra Belçika, Hollanda, İngiltere, İspanya ve İtalya'yı gezer. İkinci defa ise 1959'da Paris başta olmak üzere İngiltere, İsviçre ve Portekiz'i dolaşır. Bütün bu Avrupa seyahatleri, kitaplardan tanıdığı Batı'yı, Batılı yazar ve şairleri yakından tanıma imkânı verir.

Tanpınar, 24 Ocak 1962'de geçirdiği bir kalp rahatsızlığı sonucu vefat eder. Rumeli Hisarı'nda çok sevdiği dostu ve hocası Yahya Kemal'in yanına defnedilir.

2. Bir Sanatkâr Olarak Ahmet Hamdi Tanpınar

"Meyve bahçelerinde dolaşırken yavaş yavaş bir hülyâ adamı oldum"⁴ diyen Tanpınar, şairliğinin sustuğu yerde hikâyeci ve romancı, onun sustuğu yerde bir deneme yazarı veya makale yazarı olarak karşımıza çıkar.

² a.g.e., s. 3.

³ a.g.e., s. 5-7.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Antalyalı Genç Kıza Mektup", Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası** içinde, İstanbul 1982, s. 255.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Tanpınar, okuma zevkini daha küçük yaşlarda edinmeye başlamıştır. 1914–16 yıllarında Kerkük'te iken basılı tarih kitaplarını, Kısas-ı Enbiya'yı, Cezmi'yi, Monte Kristo'yu, Servet-i Fünun sayılarını ve kitap serilerini okur. Kalabalık bir aile ortamında bulunmasına rağmen okuduklarını etkisinde kalarak yavaş yavaş bir hülya adamı olur.

Bunda kendi yazılarından anladığımız kadarıyla bulunduğu coğrafyaların ve tabiat parçalarının da etkisi büyük olur. Bu dış dünyaya karşı temaşacı tavrın daha çocukluk yaşlarında başladığını **Antalyalı Genç Kıza Mektup**'undan anlamaktayız: "Ergani Madeni'nde üç yaşında iken bir gün kendime rastladım. Çok karlı bir gündü. Ben sıcak ve buğulu bir camdan karla örtülü bir bayıra bakıyordum. Sonra birdenbire kar tekrar yağmaya başladı. Bir çeşit çok lezzetli hayranlık içinde kalmıştım. Bu anı her karlı günde hatırlar ve yağışı beklerim."⁵ diye yazan Tanpınar'ın varlığa karşı empatik tavrının Sinop'ta ve Siirt'te de devam ettiğini aynı mektuptan öğrenmekteyiz. Sinop'ta denizi, Siirt'te yıldızlı geceleri okuduklarıyla hamurlayan Tanpınar, geniş bir iç dünyanın, zengin bir hayal âleminin temellerini kurar. Bunun üzerine delikanlılık çağlarının başlarında annesini kaybetmiş olmasının üzüntüsünü ve derin etkisini de eklemek gerekmektedir. Ölüm ve ızdırap düşünceleri de bu yıllarda içine yer etmeye başlar. Bir anlamda sevdiği ve hayran olduğu Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in kaderlerine ortak olmuş olur.⁶

Bu ferdi hayat hikâyesinin sosyal ortam tarafından da beslendiği dikkate alınır, Tanpınar'ın, oldukça sıkıntılı bir çocukluk ve gençlik devresi geçirdiği ortaya çıkar. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasının İstanbul manzaraları içinde ilk şiirlerini Ahmet Haşim etkisinde yazar. İlk büyük edebî etkileri ise Edebiyat Fakültesi'nden hocası Yahya Kemal'in derslerinden ve sohbetlerinden alır. Dönemin önemli yazar ve şairlerini bir araya getiren Dergâh dergisi etrafındaki edebiyat ve kültür faaliyeti içinde bulunur, şiirlerini burada yayımlar. Bunun haricinde Milli Mecmua,

⁵ A.g.e., s. 255.

⁶ Yahya Kemal ve Ahmet Haşim de çocukluk ve gençlik yıllarında annelerini kaybetmişler ve bunun üzüntüsünü derinden duymuşlardır. Pek çok şiirlerinin dokusunda bir anne motifi sürekli vardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Hayat, Görüş, Varlık, Oluş, Ülkü, Aile dergilerinde ve Tan, Cumhuriyet gazetelerinde şiir ve nesirleri çıkmaya devam eder.

Batılı edebiyatçılardan ise en çok Fransız sembolist şairleri; Anatole France, E.T. Hoffmann'ı⁷, Dostoyevski'yi, E.A.Poe'yu beğenerek okur. Şiirinde Ahmet Haşim'i, Yahya Kemal'i, Baudelaire'i, Mallarme'yi, Valery'yi, hikaye ve romanda ise Dostoyevski'yi, Edgar Allen Poe'yu, Nerval'i, Marcel Proust'u beğenir ve etkilerinde kalır.⁸

Basılan ilk kitabı **Abdullah Efendi'nin Rüyaları**'dır(1943). Bu hikâye kitabını 1944'te **Mahur Beste** romanının tefrihası takip eder. 1946'da **Beş Şehir** adlı şehir monografisi basılır. Bunun ardından 1949'da **Huzur** romanı ve **Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi** gelir. 1950'de **Sahnenin Dışındakiler** romanı, 1955'te **Yaz Yağmuru** hikâye kitabı, 1961'de **Saatleri Ayarlama Enstitüsü** romanı ve **Şiirler**'i, 1962'de **Yahya Kemal** monografisi, 1969'da **Edebiyat Üzerine Makaleler**'i, 1970'te **Yaşadığım Gibi** adı altında sanat ve edebiyatla ilgili denemeleri, 1975'te **Mahur Beste** romanı yayımlanır.⁹ Hikâyeleri 1983'te daha öncekilerde yer almayan iki hikâyesinin de eklenmesiyle **Hikayeler** adı altında yeniden yayımlanır. **Aydaki Kadın** adını taşıyan yarım kalmış romanı ise Güler Güven tarafından 1987'te kitap hâlinde bastırılır.

Hikâye, roman, deneme, makale, edebiyat tarihi gibi nesir sahasında pek çok eser vermiş olmakla birlikte şairliği de güçlüdür. Fakat şiirleri, diğer eserlerinden azdır. Çünkü şiiri müstesna bir sanat olarak kabul etmiş ve ona üstün bir değer vermiştir. Onda bu şiirde mükemmeliyet arayışı hocası Yahya Kemal'den gelir. Şiirde kendisine üstat seçtikleri arasında Yahya Kemal'in yanı

⁷ Tanpınar, Hoffmann'dan ve Anatole France'dan çeviriler de yapmıştır. Bak. Ömer Faruk Akün, a.g.e., s. 19.

⁸ Tanpınar'ın okuma faaliyetlerinin bu yazar ve şairlerle sınırlı olmadığını da belirtmek gerekir. Edebiyat alanında olduğu kadar felsefe ve psikoloji, tarih sahalarında da önemli eserlere vakıf olmuş, bunların çeşitli şekillerdeki etkilerini yazılarına taşımıştır. Şu çalışma Tanpınar'ın derin birikiminin Batılı tarafını göstermesi bakımından önemlidir: Birol Emil, "Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garplı Sanat ve Fikir Adamları", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XII, Aralık 1962, s. 97-120.)

⁹ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s. 18-32.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

sıra Ahmet Haşim, Batı edebiyatından da Paul Valery, Charles Baudelaire, Stephan Mallarme yer alır.¹⁰ "Antalyalı Genç Kıza Mektup"ta bilhassa Valery'nin kendi şiiri üzerindeki etkisini açıkça dile getirir. Yine bu mektupta şiir ve nesrindeki zaman konusunda Bergson'un ve rüya meselesinde de psikanalistlerin etkilerinden bahseder.

"Şiir söylemekten ziyade bir susma işidir. Sustuğum şeyleri roman ve hikâyelerimde anlatırım"¹¹ diyen Tanpınar, romanlarında ve hikâyelerinde ferdin iç dünyasıyla beraber hayata ve hayatın içindeki insana yönelir. Nitekim "Şiirde dolayısıyla kendimin, hikâye ve romanlarımda kendimle beraber mümkün olduğu kadar hayatın ve insanların –benden başkalarının- peşindeyim. Yahut başkalarına ait zamanın peşinde. **Abdullah Efendi'nin Rü-yaları**'nda, **Huzur**'da sanatımın –eğer üzerinde durulacak böyle bir şey varsa- iki kolumun birleştiği yerler vardır." demektedir.¹²

Onun hikâye ve romanlarında insan ve problemlerinin yanı sıra tarih, musiki, rüya, zaman, resim fert hayatının vazgeçilmez unsurları olarak yer alır. Sayısız musiki, resim, heykel, mimari unsurları ile bunlara ve zamana, rüyaya ait imajlar; edebiyatta, sanatta, felsefe ve sosyolojide, psikolojide doğmuş olan yeni akımlar onun eserlerinin dokusunu yapar. İçinde bulunduğu çevre de kendisine malzeme olarak seçtiği insan çeşitliliği için zengin bir kaynak teşkil eder.

Tanpınar'ın edebiyat ve fikir meselelerinde ele aldığı problemlerden biri Doğu-Batı meselesidir. Eski ile yeninin çatışması ve buna getirilecek çözüm eserlerinin önemli bir tarafını içine alır. Tanpınar, "Cesaret edebilseydim, Tanzimat'tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş olmanın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim. Muhakkak olan bir taraf varsa, eskinin hemen yanı başımızda, bazen bir mazlum, bazen kaybedilmiş bir cennet, ruh bütünlüğümüzü sağlayan bir hazine

¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Antalyalı Genç Kıza Mektup", Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası** içinde, s. 257; Turan Alptekin, duygu bakımından Tanpınar'ın Haşim'e düşünce ve kültür bakımından ise Yahya Kemal'e yakını olduğunu söyler. Bak. Turan Alptekin, **Ahmet Hamdi Tanpınar-Bir Kültür Bir İnsan**, İstanbul 2001, s. 81.

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Antalyalı Genç Kıza Mektup", a.g.e., 259.

¹² A.g.e., s. 259-260.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

gibi durması, en ufak sarsıntıda serap parıltılarıyla önümüzde açılması, bizi kendine çağırması, bunu yapamadığımız zamanlarda da hayatımızdan bizi şüphe ettirmesidir. Tereddüt ve vicdan azabı..."¹³ sözleriyle içinde bulunduğu toplumun mazi karşısındaki tavrını dile getirmektedir.

Tanpınar, romanlarında batılılaşmanın hayatımızda oluşturduğu parçalanmalar ve yozlaşmalar üzerinde durur. Onun romanlarında insanımız "yekpare" bir hayattan uzaklaşmış olmanın kıvranışları içindedir. Bu kıvranışların ve yozlaşmaların en belirgin olarak görüldüğü yer ise İstanbul'dur. Fakat Tanpınar, bir çöküşün esteti olmadığı gibi, romanlarında İstanbul'u da bir çöküşün simgesi olarak düşünmez. Ona göre İstanbul, tarihimizin, kültürümüzün, maddi ve manevi değerlerimizin izlerini barındıran, bunları muhafaza etmek için direnen bir şehirdir. O, bağrında Beyoğlu'nun kokmuş, köksüz hayatıyla beraber Fatih, Süleymaniye gibi semtlerimizin uhrevi havasını da barındırır. Tabiatıyla burarlarda yaşayan Tanpınar kahramanları da iki arada sıkışmış ve yüzen huzursuz olan insanlardır. Hep bir firar kapısı ararlar ve unutmak, huzura kavuşmak, parçalanmayı bütünlüğe dönüştürmek için geçmişe, hatıralar; bunları çağrıştıran kitaplara, mekânlara, saatlere, ilaçlara sığınır. Ama hiçbir şey sızılarını dindirmeye yemez. Behçet Bey, Cemal, Mümtaz, Hayri İrdal onun bölünmüş huzursuz kahramanlarının başlıcalarıdır.

Tanpınar, "önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımız"ı Doğu-Batı ve dün-bugün biçiminde sentezleme yoluna giderek hem sosyal anlamda, hem de ferdi anlamda evrenselliği yakalamak ister. Fuzulî'yi, Nefî gerçekten sevip okuyan bir neslin, Batı şiirine daha kolay geçebileceğini, Dede Efendi ile beslenmiş bir ruhun Bach'ı onun kardeşi sayacağını söyler.

Onun temel meselelerinden biri de zaman olmuştur. Zaman konusunda sık sık bahsettiği ân, öznenin oluşa ve oluşun başlangıcına katıldığı bir zaman birimidir.¹⁴ Bununla beraber ondaki bir geçmiş zaman özlemi değildir. Eski günleri, yitirilmiş cennetleri aramamaktadır; aradığı, yaşadığı ânın zaman yüklü ol-

¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul 1996, s. 38-39.

¹⁴ Oğuz Demiralp, *Kutup Noktası*, İstanbul 1993, s. 20.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

masıdır¹⁵; “yekpare, geniş bir anın parçalanmaz akışını” yakalamaktır.

Onun eserlerinde dikkat çeken bir diğer unsur ise rüyadır. Bunda kaynağının Valery olduğunu belirten Tanpınar, bu mesele- nin kendisini Freud’a ve diğer psikanalistlere götürdüğünü söyler.

Tanpınar, hikâye ve romanlarında rüya unsuruna yer vermiş, psikolojik çözümlemelerinde rüya, hayal ve hatıralardan faydalanmıştır. Bunlar vasıtasıyla roman ve hikâyelerindeki kişileri yaşadıkları zamanın dışına taşıırken, diğer yandan masalsi bir atmosfer yaratır. Tahir Alangu, Tanpınar hikâyesindeki bu özelliğe şöyle dikkat çeker: “Onun kişileri, bizim gerçeklerimizin anlattığı günlük yaşamayı sürdürmezler. Bütün eşya ve manzaraların, hayatın ardında, kendi hasta muhayyilelerinin yarattıklarını görürler. Psikanaliz seanslarındaki boşalma sayıklamalarının notlarında görülen, mantık bağlantılarından uzak, bazen sürrealist ressamların tablolarında seyrettiğimiz suçluluk saplantılarının geniş bir tasvirini, bunların gözlerinden seyrederek.”¹⁶

Onun romanı ve hikâyesi tenkit fikrini, tarih detayını, şuuraltı ve psikolojik muhtevayı içine alan sosyal bir tetkik gibidir. Tanpınar, kendisini ve çevresini, yaşanan ve hatırlanan şeyleri; tarih, kültür ve medeniyet şartlarını didik didik eden, geçmişini sürekli yorumlayarak bugüne mal etmeye çalışan, devam zincirinin bir halkası olduğunu unutmayan ve medeniyet değişikliğini bütün boyutlarıyla kavramış bir yazardır. Onda musiki bir çeşit estetikdir. Şiirlerini, roman ve hikâyelerini ve hatta denemelerini birbirine bağlayan budur.¹⁷

¹⁵ Sabahattin Eyüboğlu, *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, İstanbul 1974, s. 284.

¹⁶ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman*, C.3, İstanbul 1965, s. 585.

¹⁷ Mustafa Miyasoğlu, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, İstanbul 1998, s. 32.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

3. Bir Edebiyat Araştırmacısı Olarak Ahmet Hamdi Tanpınar

Tanpınar'ın bir bilim adamı olarak kaynaklarını bir makale çerçevesinde bütünüyle ortaya koyabilmenin zorluğunu öncelikle belirtmekte fayda vardır. Birol Emil'in *Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garblı Sanat ve Fikir Adamları*" yazısı bu konuda ne demek istediğimizi ortaya koyar:

"Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şahsiyetindeki terkibe yalnız sanatçılar değil, aynı zamanda ilim ve fikir adamları da girer. O her neviden sanat eseri kadar, kültür dünyasının ilim, felsefe ve fikir hareketlerini de yakından takip etmiştir. Hatta riyazi bir kesinliğe varmak için ilave edelim, eserlerinde zikrettiği ilim ve fikir adamlarının adet olarak nisbeti, bütün Garb edebiyatçılarının nisbetine hemen hemen eşittir."¹⁸ Bu yazıda, Tanpınar'ın eserlerinde geçen Fransız, İngiliz, Alman, Rus, Klasik Yunan, İtalyan, Amerikan edebiyatçıları, ressam ve heykeltıraşlar, müzisyenler, bilim ve fikir adamları, dinî-mitolojik isimler tespit edilmiştir. Bu çerçeve Tanpınar'ın sahip olduğu geniş ve derin kültür birikimini bize vermektedir. Dolayısıyla edebiyatçılardan, ressam ve heykeltıraşlara, müzisyenlere, filozoflara, ilim ve fikir adamlarına, mitolojiye kadar uzanan bir alt yapı sadece sanat eserlerinin değil, bilimsel eserlerinin de hareket noktalarını verir. Dolayısıyla Tanpınar'ın bilimsel çalışmalarında bir nevi kültür okuması yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu filozof, bilim ve fikir adamları ardasında en çok bahsi geçenlerin, başta Bergson olmak üzere, Bachelard, Freud, Jung, Nietzsche, Bremond, Descartes, Durkheim, Hegel, Heidegger, Gibb, Jaures, Kierkegaard, Massignon, Pingaud, Schopenhauer, Sorel, Vandale, Thibaudet ve en çok sözü edilen mitoloji kahramanlarının Apollon ve Dionisos¹⁹ olduğunu belirtirsek, nasıl bir zengin kaynaklar kümesiyle yüz yüze kaldığımızı anlatmış oluruz. Ancak, bu zenginliğe rağmen, Tanpınar'ın sanat eserlerinde olduğu kadar, bilimsel çalışmalarında da iki şahsiyetten gelen fikirlerin

¹⁸ Birol Emil, "Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garblı Sanat ve Fikir Adamları", a.g.m., s. 98.

¹⁹ a.g.m., s. 113-119.

önemli bir yeri vardır. Bunlardan birisi Bergson, diğeri ise Bachelard'dır.

Tanpınar'ın gerek sanat eserlerinde ve gerek bilimsel eserlerinde temel prensip edindiği fikir, devamlılık meselesine doğrudan bağlıdır. Bu bazen zamana, bazen tarihe ve bazen de imgeye, hayal gücüne bağlı bir devamlılık meselesidir. Tabiatıyla bu konudaki temel kaynağı Henry Bergson'dur. Bu devamlılık fikrini ne derece önemseydiğini roman ve hikâyelerinin yanı sıra makale ve denemelerinden, edebiyat tarihinden ve Yahya Kemal biyografisinden de anlamak mümkündür. Daha doğrusu bu fikrin Tanpınar'da bir bilim adamı ve sanatkârın var oluş biçimi olarak temellendiğini söylemek gerekir. Bergson, Tanpınar'da bir nevi sanatkârlık ve bilim adamlığını birbirine bağlayan, aynı zeminde bir araya getiren önemli bir isimdir. Bunu ne derece önemseydiğini, *Kültür ve Sanat Yollarında Gösterdiğimiz Devamsızlık* yazısından da anlamak mümkündür. Tanpınar burada Tanzimat'tan beri, sanatta, edebiyatta, kurumlarda yapılan bazı modern girişimlerin eksik kalmasına esef eder: "bütün bu tereddütler, ilgalat, yeniden başlangıçlar, elindeki işin ortasında vazgeçmeler, sonra vazgeçilmenin arkasından duyulan üzüntü ve pişmanlıklar kültür ve sanat meselelerine hayattaki yerini bir türlü verememekten, onların lüzumunu ve istiklalini kabul etmemiş olmaktan ileri geliyor."²⁰

Bergson, Batı kültür dünyasında, insanın kendisine saygısını tazelemiş ve Darvinci düşüncenin ihmal ettiği ruhî taraflara yeniden değer kazandırmıştır. **Madde ve Hafıza** adlı eseriyle materyalist anlayışın yetersizliğini ve zihnin varlığını, bedene ait değişimlerden bağımsız düşünmenin gerekliliğini ileri sürmüştür. **Yaratıcı Tekâmül** adlı eseri de metafiziğe büyük bir katkı olarak kabul edilir.²¹

Temel felsefesi sezgiye dayanan Bergson'un en dikkat çeken ve Yahya Kemal yoluyla Tanpınar'ı da etkileyen fikirlerinin başında zaman konusu gelir. Zamanda, bir bölünme olmadığını savunan Bergson, "an"lardan hiçbirinin diğeri bir "an"a nazaran

²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, (Hazırlayan: Birol Emil), İstanbul 2000, s. 33.

²¹ Frederick Mayers, *Yirminci Asırda Felsefe*, (Vahap Mutal), İstanbul 1992, s. 104-105.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

imtiyazlı, olamayacağını belirtir.²² Aslında matematik zaman, gerçekte bir mekân biriminden başka bir şey değildir; hayatın özü ise süreye dayanır. Gerçek süre, varlıklar üzerinde iz bırakan bir zamandır. Bergson'a göre, her şey zamanın içindedir; içten içe değişir ve somut bir realite aynıyla asla tekrar etmez.²³ Süre yegâne gerçektir. Eski filozofların cevher dediği şey ne ise Bergson felsefesinde süre de aynı değerdedir.²⁴ Kâinat, kendi tarihi boyunca durmaksızın yeni hayat şekilleri kazanarak değişmektedir. Bu değişimi idare eden saf süre hem bizim varlığımızın ve hem de ilişkide bulunduğumuz eşyanın özüdür. Biz, bu saf süre içerisinde hem kendimizin, hem de bizimle birlikte eşyanın geçirdiği değişimi sezeriz.²⁵

Sanatta sezginin, hayatın menfaat perdesinden sıyrılıp olduğu gibi görünmesiyle ortaya çıkacağını belirten Bergson'un²⁶ zaman, madde, hayal, hafıza, şuur ve hatta komik olanın mekânı görüşlerinden etkilenen Tanpınar'ın bütün bunları gerek sanat eserlerine ve gerek bilimsel eserlerine taşıdığını görmek mümkündür. Onun çok bilinen "değişerek devam etmek, devam ederek değişmek" düşüncesinin kaynağı da buradan gelir.

Onun edebiyat tarihi bu zamanda devam fikrinin kuvvetli bir arayışıdır. Zaten Tanzimat edebiyatının bir medeniyet kriziyle başladığını belirtmesi temelini sekteye uğramış bu devam fikrinden alır. Bu eserinde tarihi olaylara çok kuvvetli vurgular bulunmakla birlikte asıl merkezi bir tekâmüle dönüşen veya yarım kalan olgular alır. Eserin bir edebiyat tarihi olarak değil de bir fikir eseri olarak okunması durumunda değişerek bir devam mantığı kazanan modernleşme olgusunun şahsiyetlerin biyografileri veya devrin olayları karşısında hâkim bir izlek olduğu görülür.

Eserin önsözünde eserin edebiyat biliminin bir ürünü olarak ele alındığında Brunetiere'in türlerin gelişmesi, Thibaudet'nin nesiller ve Taine'in zaman ve çevre ile ilgili metotlarına atıflar bu-

²² Henri Bergson, **Yaratıcı Tekamül** (Çeviren: Prof. Dr. Şekip Tunç), Ankara 1986, s. 424.

²³ a.g.e., s. 68.

²⁴ Nurettin Topçu, **Bergson**, İstanbul 1998, s. 31.

²⁵ a.g.e., s. 35.

²⁶ Nurettin Topçu, s. 34.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

lunmakla birlikte, bütün bunların birleştiği ortak zemin devam fikridir. Bireysel ve sosyal bilinci modern anlamda kuran, hafızada yer etmeye başlayan değişimin izleri, ister konu değişim olgusu olsun, ister bir yazar olarak birey olsun, eser boyunca takip edilir. Halk edebiyatı ve Divan edebiyatı bağlamında artık zayıflayarak devam edenin, siyasal, sosyal anlamdaki yeniliklerle de artık yavaş yavaş oluşmaya başlayan yeninin ve özellikle de her ikisinin bir aradalığının oluşturduğu dualite fikrinin temelinde hep Tanpınar'da bir temel fikir olarak kabul edebileceğimiz Bergson'dan gelen devam fikri vardır.

Tanpınar'ın sanat eserlerinde olduğu kadar bilimsel eserlerinde de en çok bağlı kaldığı isimlerden bir diğeri Gaston Bachelard'dır.

Bachelard, Bergson'u devam ettirmiş ve onun felsefesine yeni açılımlar getirmiştir. Zaman, mekân, süre, ân, rüya konusundaki görüşlerinin yanı sıra, hava, su, toprak ve ateş üzerine dikkate değer incelemelerine Tanpınar, sık sık atıfta bulunmuştur. Bütün bu konulardaki görüşlerine Tanpınar'ın hemen bütün eserlerinde çeşitli boyutlarda atıflar görmek mümkündür.

1884–1962 yılları arasında yaşamış olan Fransız filozofu ve hayal gücü fenomenoloğu Gaston Bachelard, **Essai sur la Connaissance Approchee** adlı doktora teziyle yeni bir epistemolojiyi başlatmış olur.²⁷

Bachelard eserlerinin çoğunu bilim felsefesine ayırmıştır; fakat epistemoloji merakı onu imajinasyonla ilgilenmeye itmiştir. Bachelard'ın özellikle maddenin imajinasyon üzerindeki etkisi konusundaki eserleri, Fransız edebiyat eleştirisinde olduğu kadar batı edebiyatında da yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. İmajlar üzerine çalışmaları edebiyat eleştirisine yeni bir bakış kazandırır; kaynaklara dayalı eleştiriye karşı tematik eleştiriye geliştirmiş olur.²⁸ Bu eleştiri anlayışında Bachelard, metodunun merkezine toprak, hava, su ve ateşi koyar.²⁹

²⁷ Makaryk, İrena R., "Bachelard", **Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms.**, Toronto 2000, s. 239.

²⁸ a.g.y.

²⁹ a.g.e., s. 240.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Bachelard'ın bugüne kadar Tanpınar'ın fikri kaynakları arasında pek adı geçmeyen önemli bir eseri **The Dialectic of Duration(Sürenin Diyalektiği)**'dir. Belki de Tanpınar'daki zaman meselesi bütünüyle Bergson'a bağlandığı için dikkate alınmamıştır; ancak Bachelard, bu konuda Bergson'u devam ettirmiş olmakla birlikte, sanat eserine uygulamaları bakımından Tanpınar'a daha yakın durmaktadır. Bilhassa Zamansal Olguların Psikolojisi, Süre ve Fiziksel Kozalite, Süre ve Zihinsel Kozalite, Zamansal Birleştirme, Zamanın Üst üste Bindirilmesi, Sürenin Metaforları, Ritimanaliz³⁰ gibi alt başlıklara bakıldığında Tanpınar'ın gerek edebiyat tarihinde ve gerek Yahya Kemal monografisinde sebeplilik ilkesine bağlanan bazı başlıklarının da Bachelard fenomenolojisinden bu anlamda önemli izler taşıdığı anlaşılır.

Diğer taraftan Tanpınar, rüya konusunda psikanalistlerden de etkilenmiş olmakla birlikte, onun üzerinde yine Bachelard'ın **The Poetics of Reverie (Düşlerin Poetikası)**'sinin payı inkâr edilemez. Çocukluk, Dil ve Kozmos alt başlığını taşıyan bu eserde Bachelard, Düşçünün³¹ Düşü, Anima ve Animus, Çocukluk Düşleri, Düşçünün "Cogito"su ile Düş ve Kozmos üzerinde durur.³² Tanpınar'ın sanat eserlerinde olduğu kadar bilimsel eserlerinde bahsini ettiği anima ve animus meselesi Tanpınar'da sadece bir Jung etkisi değildir. Jung'a göre anima mantıksız davranışlara sebep olur, animus ise insanı kızdırıcı konuları, makul olmayan fikirleri ortaya atar. Bunların her ikisi de düşlerde sık sık ortaya çıkan figürlerdir. Genel olarak bilinç dışını kişileştirirler, ona acayip, hoş olmayan, sinirlendirici özellik verirler.³³ Oysaki Bachelard'a göre rüyalarımız gerçekten derinleştiğinde bizimle beraber rüyalarımızı dolduran varlık animamızdır. Yani rüyaların poetikası, bir anlamda animanın poetikasıdır.³⁴

³⁰ Gaston Bachelard, **The Dialectic of Duration**, (Fransızca'dan İngilizce'ye Çeviren: Mary mcAllester Jones), Manchester 2000.

³¹ Tanpınar'ın literatüründe "hülya adamı".

³² Gaston Bachelard, **The Poetics of Reverie-Childhood, Language and the Cosmos**, (Fransızca'dan İngilizce'ye Çeviren: Daniel Russell), Boston 1971.

³³ Carl Gustav Jung, **Psikoloji ve Din**, (Çeviren: Ender Gürol), İstanbul 1965, s. 33.

³⁴ Bachelard, Gaston, **The Poetics of Reverie-Childhood, Language and the Cosmos**, a.g.e., s. 62.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Tanpınar'ın gerek sanat eserlerinde ve gerek bilimsel eserlerinde derin bir felsefi doku bulunduğu muhakkaktır. Bunun bir kolunu Bergson ve Bachelard kurduğu kadar, bir diğer tarafında belki de zıt bir açıdan var oluşçular ve özellikle Nietzsche bulunmaktadır. Bergson'un devam ve Bachelard'ın fenomenolojik imajinasyon fikrine yer yer Nietzsche'den gelen trajik düşünce ve bilhassa sanatın iki ucunu ifade eden diyonizyen ve apollonier çatışma, devam ve kırılmalar mantığı denilebilecek bir anlayış eklenir. Tanpınar'ın bilimsel eserleriyle sanat eserlerini bir birine yakınlaştıran taraf, işte bu temeli kendi sanat eserlerinde uyguladığı gibi, bilimsel eserlerinde de bunların izlerini araması olmuştur. Edebiyat tarihinin bir tarafında değişerek devam etmenin izlerini sürerken diğer bir taraftan da modern mantığın doğulu bir zihniyet üzerinde uyandırdığı çatışma ve çelişkilerin bir nevi sosyal veya kültürel bir trajik durum ortaya çıkardığı gerçeğini vurgular. Tanzimat dönemindeki bu sosyal ve kültürel trajik toplum ve bireyler üzerindeki etkisi, ister genel problemler ele alınsın, ister yazarlar söz konusu edilsin, karşımıza çıkar. Dolayısıyla Bergson arayışının, sürekli olarak karşımıza bir Nietzsche çıkardığı söylenebilir. Daha 11-12 yaşlarında iken Schopenhauer ve Nietzsche okuduğunu belirten Tanpınar'ın³⁵ karamsarlığını, yer yer açığa çıkan nihilizmini ve bunların bir yansıması olarak trajik ironisini de bu şekilde anlamak mümkündür. Edebiyat tarihinde sıklıkla vurguladığı dualite, Cevdet Paşa'da, Şinasi'de, Namık Kemal'de, Ziya Paşa'da, Abdülhak Hamid'de şahsiyetin merkezine yerleşmiş, aynı zamanda eseri de yapan bir temel fikir olarak ele alınır.

"Son zamanlarda Augustin'i, Novalis'i, Pascal'ı, daha yenileri, edebiyatla fikrin sınırında olanları, mesela Heine'yi, Rilke'yi okurdu. Bununla da yetinmez, edebiyat tarihine daha yukardan bakabilmek için felsefe ve sosyoloji görüşüne merak ederdi. Bu yeni merakları son kitabında da toplanmış gibidir. Hamdi'nin bu gayreti bizde çok eksik bir şeyi kendini tenkidi bulmak için yapılmış büyük bir çabadan geliyordu, bunun için çok değerliydi."³⁶

³⁵ **Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa**, (Hazırlayan: İnci Enginün, Zeynep Kerman), İstanbul 2008, s. 24.

³⁶ Hilmi Ziya Ülken, "Düşünür Bir Şairin Edebiyat Tarihi", "**Bir Gül Bu Karanlıkta**" **Tanpınar Üzerine Yazılar**, (Hazırlayan: Abdullah Uçman, Handan İnci), İstanbul 2008, s. 164.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Bu temellendirmeden sonra meseleye bir de bilimsel çalışmaları açısından bakmak mümkündür. Şüphesiz ki bu konuda ilk bahsi edilmesi gereken çalışması edebiyat tarihidir.

Batıda edebiyat tarihi denilebilecek eserlerin tarihini XV.-XVI. yüzyıla kadar götürebilmek mümkündür, ancak modern edebiyat tarihinin başlangıcı sayılan eserler XVIII. yüzyılda yazılmaya başlanır. Türk edebiyatında ise Tanpınar öncesinde Türk edebiyatı tarihi alanında bazı tecrübeler yapılmıştır. Abdülhalim Memduh'un 1889'daki ilk tecrübesinden sonra II. Meşrutiyet yıllarında bu alanda bir hayli bir yoğunluk görülmüş; en dikkate değer olanı Fuat Köprülü ve Şahabettin Süleyman'ın birlikte kaleme aldıkları Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı olmuştur. İlk akademik ve bilimsel edebiyat tarihini ise 1921 ve 1926'da baskıları yapılan Türk Edebiyatı Tarihi ile yine Fuat Köprülü vermiştir.³⁷

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu alandaki çalışmaları, bilimsel anlamdaki ilk eserleri de diyebileceğimiz Tevfik Fikret ve Namık Kemal üzerine yazdığı küçük çaplı antolojilerle başlar.. Bu ilk çalışmalarından itibaren Tanpınar'da bir özellik olacak olan bazı temel durumların kendisini hissettirdiğini görürüz. Mesela 1937 yılında yayımlanan Tevfik Fikret'le ilgili küçük antolojisinde³⁸ Fikret'ten seçmiş olduğu şiirlerden önce bir giriş mahiyetinde Fikret'in şairliği hakkında yorumları, mukayeseleri içeren yazısı, az da olsa daha sonraki eserleri için de az buçuk bir fikir verir. Bu kısa yazıda Fikret'i devri ile beraber ele alma gayreti, daha bu ilk eserden itibaren kendisini belli eden sanatkârane tavrı, bilimsel eserlerinin temel özelliklerinden olacaktır.

“Daha evvel söyleyeyim ki Fikret benim için bir şairden ziyade bir kahramandır. Sanatı eski bulunabilir. İhmal edilebilir, okunur, okunmaz, fakat talihin kendisine nasip ettiği büyük rolü unutulamaz. Fikret, bir devrin manevi tarihinde kedi karakterinin mührünü basabilmek için en müsait şartları bulmuştur. Eserini vermeğe başladığı zaman edebiyatımız adeta bomboştur. Eski tarz bir iki canlanma tecrübesine rağmen can çekişiyordu. Kendisinden

³⁷ Nuri Sağlam, “Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.4, nr.7, 2006, s. 10-14.

³⁸ Orhan Okay, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, İstanbul 2000, s. 25.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

evvel yeniliği başaran neslin en kuvvetli şahsiyeti olan Namık Kemal ölmüş, yeri boş kalmış, Hamid'le Rezaizade Ekrem asıl eserlerini vermişler, yapacaklarını yapmışlardı. Kendisi ile işe başlayan diğer Servet-i Fünun şairlerine gelince onlar, yeni bir eserin geniş bir tabaka tarafından derhal anlaşılması ve benimsenilmesi için elzem olan ruh kudretinden ve büyük cazibeden mahrumdular."³⁹

"Fikret, Coppee'ye olan hayranlığını saklamadı.(...) bu beğenmede müessir olan sadece bir mizaç yakınlığı değildir. Fikret Coppee'nin şiirini aynı zamanda bir aksülamel olarak beğeniyor..."⁴⁰

"Bu manzumelerde Fikret'in yaptığı şey, konuşma lisanına yakın ve hayatın her şekline, her manzarasına kolaylıkla intibak eder bir şiir lisanı bulmak olmuştur. Bunun için sade mümkün merteye açık bir lisan kullanmakla kalmamış, aruz mısraın öteden beri devam eden vahdetini bozarak manzumeyi mısralardan vücuda gelmiş bir kül halinden, alelade cümlelerden yapılmış bir yazı, Halit Ziya Bey'in dediği gibi, bir nevi (nesri manzum) haline getirmiştir."⁴¹

Dikkat edildiğinde bu küçük çaptaki biyografi girişiminde Tanpınar'ın ele aldığı şahsiyeti, devri, eseri ve kaynakları etrafında ele alma gayreti içinde olduğu görülür; değişmeyecek olan bir diğer taraf ise Tanpınar'ın sanatkâr kişiliğinin her zaman öne çıkacağı bakış açısı olacaktır.

1939 sonrası, Tanpınar'ın bilimsel açıdan bir disiplin ve metot kazanma sürecinin hızlandığı devre olur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yeni kurulan Yeni Türk Edebiyatı kürsüsünün başına getirilmiş olması, bu kürsüyü teşkil ve Tanzimat sonrası Türk edebiyatı tarihini yazmakla görevlendirilmiş olması⁴², Tanpınar'ın kendisini bilim sahasında önemli eserler vermeye mecbur hissetmesine yol açar. "Fuat Köprülü'nün sosyal ve tarihi temele dayanan edebiyat tarihini benimsemekle beraber,

³⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Tevfik Fikret -Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar-*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1944, s. 3.

⁴⁰ a.g.e., s. 6.

⁴¹ a.g.e., s. 7.

⁴² Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 12.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

edebi türlerin gelişmesini ön plana alan bir yol arar. Bunun için Lanson, Brunetiere, Thibaudet gibi Fransız edebiyat tarihçilerini ve tenkitçilerini yeniden okur. Bu arada edebi şahsiyetlerin psikolojisini ve edebi eserin bu açıdan derinliğini verebilmek için Freud'dan Jung'a ve Bachelard'a kadar psikolog ve psikanalistleri gözden geçirir. Bunlar yazacağı edebiyat tarihinin Batı kaynaklı metodunun esaslarını teşkil edecekti(r)."⁴³ Bir röportajında şöyle demektedir: "Benim için sanatta, ilimde her şeyden evvel dikkat esastır. Daha büyüdü kelime bilmem. Yahya Kemal, Fuat Köprülü hocamızdı. Yahya Kemal'den tarih zevkini ve muharriri tekml okuma disiplini aldım. O zaman çok genç olan Prof. Köprülü'den de çok şey öğrendim. Fransız münekkidi Albert Thibaudet üzerimde çok büyük tesir yaptı.(...) hiçbir ciddi metot kitabı veya tenkit eseri yoktur ki ona dayanmasın yahut cevap vermesin (...) Thibadet'nin geniş tedaileri ve 'nesiller nazariyesi' bana çok uygun gelmiştir.⁴⁴ Tanpınar'ın dönemin tarihi problemleri üzerinde de derin okumalar ve araştırmalar yaptığını görmekteyiz. Cevdet Paşa'nın tarihini inceden inceye okuyan Tanpınar'ın Mükrimin Halil ile Türk tarihi ve kültürü üzerine tartışma ve sohbetlerde bulunduğunu, bu bapta sık sık İbnülemin Mahmut Kemal'i ziyaret ettiğini öğrenmekteyiz.⁴⁵

Nitekim bu derin araştırmaların neticesinde 1949'da ortaya çıkan edebiyat tarihi⁴⁶, devrin edebiyat ortamı tarafından takdirle karşılanır. "Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatını, kendinden evvel yazılanlarda görülmedik bir şekilde yepyeni bir görüş ve zevk, değişik bir plan ve malzeme ile işleyen ve aynı zamanda bu sahada yazılan ilk akademik eser olmak vasfını taşıyan bu kitabın meziyetleri, hakkında birçok takdir yazısının yazılmasına vesile ol(ur)."⁴⁷ Kitabın 1956'da yapılan ikinci baskısı birincisinden daha fazla alaka görür. "... eski Türk edebiyatına dair orijinal görüşlerini tespit eden geniş bir giriş kısmı, bu yeni baskının getirdiği kazançların en mühimi ol(ur)...Bu girişi yazmak için, belki esas kiti-

⁴³ Orhan Okay, a.g.e., s. 25-26.

⁴⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, a.g.e., s. 332.

⁴⁵ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 12-13.

⁴⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 8. Baskı, İstanbul 1985.

⁴⁷ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

bın telifi için okuduğundan daha fazla eser karıştır(ır), aydınlanmak istediği muhtelif meselelerde bazı mütehassıslar, bilhassa Şarkiyat mütehassısları ile devamlı surette görüş(ür).⁴⁸

Tanpınar öncesinde Türk edebiyatında edebiyat tarihi meselelerine genellikle ya Fuat Köprülü'nün yaptığı gibi sosyal, politik ve tarihi şartlar açısından ya da Ali Nihad Tarlan'ın yaptığı gibi metin merkezinden bakılmakta idi. "Tanpınar'a göre, bir edebi eser, şüphesiz devrinin tarihi, siyasi ve sosyal olaylarının tesiri altında kalır. Thibaudet'nin dediği gibi, "her eser devriyle bir konuşmadır". Köprülü de bu fikirdedir. Fakat bu görüş şahsiyeti inkâr demektir. Diğer taraftan edebi eser, ferdi bir mahsuldür. Bu fert bir toplum içinde yaşadığına göre, ondan etkilenecektir. Şu halde edebi eseri sadece dıştan incelemek, dış şartlarla izaha çalışmak, bize yalnızca devri ve nesillerin ortak özelliklerini verir."⁴⁹ Bundan dolayı Tanpınar'ın edebiyat tarihinde, tarihi çerçeveyi tespitle yetinmediğini, aynı zamanda edebi eseri de kendi içinde bir bütün olarak ele aldığını görürüz. Bunların yanı sıra sanatkârlığının, psikolojiye, sosyolojiye, felsefeye, mitolojiye, resme, müziğe merakının kuvvetli izleri de eserine yansır.⁵⁰ Biyografik özellikteki bilgi ve belge yığından ziyade eserin şahsiyet ve devirle ilişkisi, şahsiyetin devrin siyasi, edebi, kültürel hayatı içerisindeki yeri ve eserin edebi ve estetik değeri, Tanpınar'ın her satırda kendisini hissettiren sanatkârane bakışıyla ele alınır.⁵¹

Garplılaşma Hareketine Umumi Bir Bakış girişinden sonra Birinci Bölüm'de XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Edebiyatı başlığı altında Divan ve Halk edebiyatları, eserin ana kısmı sayılan İkinci Bölüm'de ise Tanzimat Seneleri, Yeniliğin Üç Büyük Muharriri (Ahmed Cevdet Paşa, Münif Paşa, İbrahim Şinasi Efendi), Şinasi'den Sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Şinasi'den Sonra Nev'ilerin Gelişmesi, Şinasi'nin Yanı Başında Ziya Paşa, Şinasi'den sonra Namık Kemal, Namık Kemal'in Yanı Başında Ahmet Midhat

⁴⁸ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 14-15.

⁴⁹Zeynep Kerman, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Edebiyat Tarihi Hakkında Bazı Görüşler", **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar**, (Hazırlayan: Sema Uğurcan), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2003, s. 72.

⁵⁰ Zeynep Kerman, a.g.e., s. 72.

⁵¹Abdullah Uçman, "Değişen Değerler Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, nr.7, 2006, s. 505.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Efendi, Namık Kemal'den Sonra Rezaizade Mahmud Ekrem Bey, Namık Kemal'den Sonra Abdülhak Hamid ve son olarak Eski ile Yeninin Arasında Muallim Naci Efendi başlıkları yer alır. Başlıklara dikkat edildiğinde eserin Şinasi ve Namık Kemal merkezli ele alındığı görülür. Bunları çevreleyen sosyal gruplar, olgular ve türler, değişimin taşıyıcıları ve yansıma yerleri şeklinde tasarlanırlar.

Tanpınar'ın bu eserinde dipnot olarak verdiği kaynaklar arasında Fransızca olanların önemli bir yeri vardır. Özellikle tarih ve medeniyet gibi genel konulardan bahsederken batılı oryantalistlerin doğu kültürü, tarihi; İslamiyet ve Türklükle ilgili eserlerine sık sık atıflarda bulunur. Demombynes ve Platonov'dan, Von Grunebaum'a, Massignon'a, Gilles de la Tourette'ye, Babinger'e; Pingaud'ya, Ebersoit'ya kadar ve daha da çoğaltılabilecek pek çok isim bu çerçevede eserin alt yapısını oluşturur. Diğer taraftan yerli kaynakları da aynı ölçüde büyük bir titizlikle taradığını; eski tarihlerden kendi zamanının bilimsel çerçevedeki eserlerine kadar başvurduğu kaynaklarla Tanpınar'ın edebiyat tarihini oluştururken bir kültür tarihi mantığı çerçevesinde bunu ele aldığını görürüz.

Tanpınar'ın Yahya Kemal monografisi⁵², son noktayı koymadığı bir eserdir. Farklı olarak burada Tanpınar, Yahya Kemal'i yenileşme devri Türk kültür ve edebiyatı içinde ele almakla kalmaz, ölümüne kadar görülen bütün edebi, fikri ve kültürel gelişmeleri farklı bir bakış açısıyla inceler.⁵³

Aslında dikkat edildiğinde Yahya Kemal merkezli muhtasar bir yirminci yüzyıl Türk edebiyatı tarihi sayılabileceğini söylemek mümkündür. Çünkü Yahya Kemal'e gelinceye kadar Abdülhak Hamid'den, Tevfik Fikret'ten, Cenap Şahabeddin'den, Halid Ziya'dan Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati edebiyatlarından bahsederek, devamında Yahya Kemal'i çevresiyle birlikte ele alan, milli edebiyattan, Türkçülük, Turancılık cereyanlarından, Ömer Seyfeddin'den, Ziya Gökalp'ten, Mehmet Akif'ten söz eden son kısımda Yahya Kemal'in eserine yönelen Tanpınar'ın bu çalışması

⁵²Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, 2. Baskı, İstanbul 1982.

⁵³ Abdullah Uçman, "Değişen Değerler Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.4, nr.7, 2006, s. 504.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

başlıklar takip edildiğinde, vakaları esas alan bir edebiyat tarihi olarak görülebilir. Ancak, içerik dikkate alındığında XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde uyguladığı ırk, çevre ve zaman metotlarının yanı sıra tematik merkezli, imge okuma merkezli, arketip merkezli, stilistik merkezli, fenomenolojik merkezli bir yaklaşım da sergilediği görülür. Dolayısıyla tarihselci mantıkla yapısalcı uygulamaların birlikte kullanıldığı bu monografisinin çok yönlü bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Dikkat edildiğinde çalışmanın yapısının şahsiyet-devir-eser üçlemesine uygun bir manzara gösterdiği fark edilir. Ancak bu başlıklar klasik bir tespitten öte, sanatkârane bir yaklaşımın, derin sosyolojik, psikolojik ve felsefi bakışın izlerini taşır.

Bu eserin görünür tarafının dışında alt yapısını besleyen birkaç görüş vardır ki bunların başında Bergson'a bağlı devam fikri gelir. Aslında klasik şahsiyet-devir-eser, doğru sıralamayla devir-şahsiyet-eser mantığının da bu yaklaşımla kurulduğu görülür. Bir özellik olarak ortaya çıkanın aldığı şekiller ve bunun Yahya Kemal'deki olgunluğu ve ardından da eserindeki izleri açısından bakıldığında durum daha net anlaşılmış olur. Yahya Kemal'in eserini okumadaki bakış açısı ise daha ziyade Bachelard'ın fenomenolojik yaklaşımına, Nietzsche'nin Apollon-Dionisos zıtlaşmasına, Freud ve Jung, Baudouin psikanalizmine ve yer yer mitolojik öge temelli bir kültür okumasına dayanır. Özellikle Oedipal ve Narsistik vurgularda Freud'un, arketipal çözümlerinde Jung'un etkisinden bahsetmek mümkündür. Şu alıntı bu bakımından dikkate değerdir:

"Bütün bunları söylemekten maksadımız, Yahya Kemal'i behemehal bir Oedipe kompleksinin, dolayısıyla patolojik psikolojinin çerçevesine sokmak değildir. bu ikisinin ayrı ayrı şeyler olduğu bir tarafa bırakılsın, gerek bachelard'ın fenomenolojik psikanalizi, gerek klâsik psikanaliz metotlarının sanat eserlerine tatbiki olan Prof. Baudouin'in çalışmaları, sanatkârda muayyen psikolojik başlangıçları meydana çıkarmaktan başka bir şey yapmazlar. Kaldı ki bir ölüm, hele çocukluk yaşlarında bir anne ölümü daima üzerinde durulacak bir vakiadır. Madem ki bu vakiayı işaret ettik, siyah meleklerle bu karşılaşmanın on bir yaş gibi büyük regresyonlara

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

imkan vermeyecek bir çağda olduğunu da söyleyelim.⁵⁴ Veya hemen devamında gelen “Yahya Kemal’in, edonizmi de, arkasındaki rind archetype’i ve Cemşid benzemesi ile yine bizi bu ölümün hazırladığı zemine götürür. bu tarzda anne merkezleşmelerinde daima sonunda her türlü otoriteyi reddeden bir baba ile karşılaşma, onun yerine geçme keyfiyeti az çok görülür.”⁵⁵

Çeşitli gazete ve dergilerden derleyerek Zeynep Kerman’ın bir araya getirdiği **Edebiyat Üzerine Makaleler**’ine⁵⁶ ve yine **Yaşadığım Gibi** ve **Mücevherlerin Sırrı**’nda yer alan bu tarzdaki bilimsel yazılarına bakıldığında ise edebiyat tarihindeki ve **Yahya Kemal** kitabındaki tavrı yine karşımıza çıkar. Türler, devirler ve şahsiyetler üzerindeki değişik yoğunluktaki bu yazılarında şiir, roman, eleştiri, tiyatro türlerine dair görüşler; Yunus Emre’den kendi çağdaşı yazar ve araştırmacılara, batılı yazar ve şairlere; edebiyat akımlarına kadar geniş bir yelpazede edebiyatın ve sanatın çeşitli konu ve problemlerini ele alıp işler.

Bütün bilimsel eserlerinde olduğu gibi bu yazılarında da heykel, müzik, resim, mimari, mitoloji, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji temelli çok yönlü bir kültür okuması kendisini gösterir.

Şüphesiz ki bütün bunların arka planında daha çocuk denebilecek yaşlarda başlayan okuma sürecinin, başta Yahya Kemal olmak üzere hocalarının, içinde bulunduğu edebiyat, sanat, kültür ortamlarının, bizzat kendi zengin iç dünyasının, güzel sanatlara düşkünlüğünün, estetik ve mitoloji hocalığının, bütün bu alanlarla ilgili yakın arkadaş çevresinin, Fransızca bilgisinin katkısı çoktur. Mesela Yahya Kemal’den ve Dergâh döneminden bahsederken söyledikleri bu alt yapı hakkında bize az da olsa bir fikir vermektedir: “Her cins sanatkâr gibi mücerret fikirden pek hoşlanmayan, realite üzerinde kendi sezisiyle düşünmeyi tercih eden Yahya Kemal bir gün Şekip Bey’e “Şekip, biz hepimiz artık Bergson’cuyuz” demişti. Bu, biraz da yarı şaka olarak söylenmiş bir sözdü. Fakat bir hakikati ifade ediyordu. Bergson bize sadece felsefesini nakleden hocalarla gelmiyordu. Her büyük feylesofun etrafında yetişen

⁵⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Yahya Kemal**, a.g.e., s. 188.

⁵⁵ a.g.y.

⁵⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, 3. Baskı, İstanbul 1992.

muharrirlerin edebiyatımıza yaptıkları tesirle de edebiyatımıza girmişti. Bununla beraber Durkheim ve Bergson yalnız başına değildiler. T. Ribot'nun, Spencer'in, William James ve Stuart Mill'in Kant ve Schopenhauer'ın isimleri adeta yaşadığımız havada birbirleriyle çatışyordu."⁵⁷ veya "Cesaret edebilseydim, Tanzimat'tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim."⁵⁸ ya da "Bergson'un zaman telakkisinden, Freud'un insan hayatına getirdiği hususi aydınlıklardan sonra şiir ve roman elbette eski şeklinde devam edemez..."⁵⁹ yahut da "Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz. Onlar bize sırrı insan kafasında, insan hayatında aramayı öğrettiler.⁶⁰ gibi bir iki alıntı Tanpınar'ın ne derece dolu bir alt yapıya sahip olduğunu hemen gösterir.

Velhasıl söylenebilecek son söz, Tanpınar'ın, ister söz konusu olan edebiyat tarihi olsun, ister Yahya Kemal monografisi olsun ve ister makaleleri olsun, bilimsel eserlerinde tıpkı sanat eserlerinde olduğu gibi bizzat kendisinin ön planda olduğudur. Her cümlesinde bizzat Tanpınar'ın kendisi; doğudan batıya, edebiyat, resim, müzik, resimden felsefeye, sosyolojiye, psikolojiye uzanan zengin birikimi vardır.

KAYNAKLAR

AKÜN, Ömer Faruk, "Ahmet Hamdi Tanpınar" , **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XII, Aralık 1962.

ALANGU, Tahir, **Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman**, C.3, İstanbul 1965.

⁵⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Mücevherlerin Sırrı-Derlenmiş Yazılar, Anket ve Röportajlar-**, (Hazırlayanlar: İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), 3. Baskı, İstanbul 2004, s. 134-135.

⁵⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, a.g.e., s. 38.

⁵⁹ a.g.e., s. 296.

⁶⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, a.g.e., s. 8.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ALPTEKİN, Turan, **Ahmet Hamdi Tanpınar-Bir Kültür Bir İnsan**, İstanbul 2001.

BACHELARD, Gaston, **The Dialectic of Duration**, (Fransızca'dan İngilizce'ye Çeviren: Mary mcAllester Jones), Manchester 2000.

BACHELARD, Gaston, **The Poetics of Reverie-Childhood, Language and the Cosmos**, (Fransızca'dan İngilizce'ye Çeviren: Daniel Russell), Boston 1971.

BERGSON, Henri, **Yaratıcı Tekamül** (Çeviren: Prof. Dr. Şekip Tuğ), Ankara 1986.

DEMİRALP, Oğuz, **Kutup Noktası**, İstanbul 1993.

EMİL, Birol, "Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garplı Sanat ve Fikir Adamları", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XII, Aralık 1962.

EYÜBOĞLU, Sabahattin **Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler**, İstanbul 1974.

JUNG, Carl Gustav, **Psikoloji ve Din**, (Çeviren: Ender Gürol), İstanbul 1965.

KAPLAN, Mehmet, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası** içinde, İstanbul 1982.

KERMAN, Zeynep, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Edebiyat Tarihi Hakkında Bazı Görüşler", **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar**, (Hazırlayan: Sema Uğurcan), İstanbul 2003.

MAKARYK, İrena R., "Bachelard", **Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms.**, Toronto 2000.

MAYERS, Frederick, **Yirminci Asırda Felsefe**, (Vahap Mutal), İstanbul 1992.

MİYASOĞLU, Mustafa, **Roman Düşüncesi ve Türk Romanı**, İstanbul 1998.

OKAY, Orhan, **Ahmet Hamdi Tanpınar**, İstanbul 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

- SAĞLAM, Nuri, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, nr.7, 2006.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 8. Baskı, İstanbul 1985.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, 3. Baskı, İstanbul 1992.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa**, (Hazırlayan: İnci Enginün, Zeynep Kerman), İstanbul 2008.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Mücevherlerin Sırrı-Derlenmiş Yazılar, Anket ve Röportajlar-**, (Hazırlayanlar: İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), 3. Baskı, İstanbul 2004.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Tevfik Fikret –Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar-**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1944.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Yahya Kemal**, 2. Baskı, İstanbul 1982.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Yaşadığım Gibi**, İstanbul 1996.
- TOPÇU, Nurettin **Bergson**, İstanbul 1998.
- UÇMAN, Abdullah, "Değişen Değerler Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, nr.7, 2006.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Düşünür Bir Şairin Edebiyat Tarihi", **"Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar**, (Hazırlayan: Abdullah Uçman, Handan İnci), İstanbul 2008.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*